

Dergi ana sayfası: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed>

Araştırma Makalesi

Atıf Bilgisi: Alpay, A. H. (2026). Politik ekonomi ve kolektif özne: Marx'ta yabancılaşma ile kuramsal bir gerilim. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 74, 1-15. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1776106/> <https://izlik.org/JA37SC83UU>

POLİTİK EKONOMİ VE KOLEKTİF ÖZNE: MARX'TA YABANCILAŞMA İLE KURAMSAL BİR GERİLİM

Ahmed Hamza ALPAY¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, ahamzaalpay@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8781-6939>

Öz

Bu çalışma, Karl Marx'ın yabancılaşma kuramı çerçevesinde politik ekonomi, anlam ve özne arasındaki kuramsal gerilimi sorgulamakta; özellikle kolektif öznenin çözülüşünü tarihsel ve yapısal bir düzlemde yeniden ele almaktadır. Marx'ın tarihsel materyalist yaklaşımında merkezi bir konuma sahip olan emek, toplumsal yapı ve sınıf ilişkileri, kapitalist üretim biçimlerinin dönüşümüyle birlikte yalnızca bireysel değil, kolektif düzeyde de anlam kaybına uğramaktadır. Bu bağlamda çalışma, Marx'ın kuramsal çerçevesinde tarihsel öznenin inşasını, yabancılaşmanın üretim ilişkilerinde nasıl işlediğini ve kolektif eylemin zeminini nasıl aşındırdığını incelemektedir. Kapitalist üretim ilişkileri, yalnızca bireyin değil, emekçi sınıfın politik ve toplumsal bir özne olarak tarihsel fail olma kapasitesini de çözmekte; anlamı, eylemi ve öznelliği yapısal biçimde dağınık hâle getirmektedir. Bu çalışma, Marx'ın yabancılaşma kavramını bireysel deneyimin ötesinde kolektif öznenin ve anlamın sistematik çözülüşü bağlamında yeniden yorumlamasıyla, politik ekonomi ile özne arasındaki kuramsal gerilimi tarihsel ve yapısal düzeyde ele almasıyla literatürde özgün kılacaktır.

Anahtar kelimeler: Karl Marx, Kolektif özne, Kuramsal gerilim, Politik ekonomi, Yabancılaşma.

POLITICAL ECONOMY AND THE COLLECTIVE SUBJECT: A THEORETICAL TENSION WITHIN MARX'S CONCEPT OF ALIENATION

Abstract

This study explores the theoretical tension between political economy, meaning, and the subject within the framework of Karl Marx's theory of alienation, with a particular focus on reinterpreting the dissolution of the collective subject on a historical and structural level. In Marx's historical materialist approach, labor—central to social structure and class relations—loses its meaning not only on an individual level but also collectively, as capitalist modes of production evolve. In this context, the study investigates the construction of the historical subject in Marx's theoretical framework, examining how alienation operates within relations of production and how it erodes the foundations of collective action. Capitalist relations of production dismantle not only the individual's subjectivity but also the political and social agency of the working class as a historical subject, rendering meaning, action, and subjectivity structurally fragmented. This study will distinguish itself in the literature by reinterpreting Marx's concept of alienation beyond the level of individual experience -as the systematic dissolution of meaning and the collective subject- and by addressing the theoretical tension between political economy and the subject on both historical and structural levels.

Keywords: Karl Marx, Collective subject, Theoretical tension, Political economy, Alienation.

Yayımlanan makalenin telif hakkı, CC BY 4.0 lisansı kapsamında yazara aittir. Bu lisansın bir kopyasını görmek için şu adresi ziyaret ediniz: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

1. GİRİŞ

Kapitalist toplum, ekonomik ilişkilerle değil, bireylerin kendilerini nasıl tanımladıkları, toplumsal dünyayı nasıl anlamlandırdıkları ve bu dünyada nasıl konumlandıklarıyla da ilgilidir. Marx'ın kapitalist üretim tarzına yönelik eleştirisi, çoğu zaman ekonomik sömürü ve sınıfsal çelişkiler ekseninde ele alınsa da bu eleştiri aynı zamanda bireylerin gündelik yaşam deneyimleri, anlam dünyaları ve öznel konumlanışları üzerine de önemli ipuçları sunmaktadır. Marx'ın *yabancılaşma* kavramı, insanın kendi emeğiyle, toplumsal ilişkileriyle ve nihayetinde kendisiyle kurduğu bağın kapitalist üretim ilişkileri içinde nasıl kırıldığını açıklamak açısından merkezî bir öneme sahiptir. Bu kırılma, bireyin emek süreciyle olan ilişkisini, öznenin dünyayla kurduğu anlamlı bağların bozulmasını, sosyal yapılar içinde edilgenleşmesini ve toplumsal eylem kapasitesinin gerilemesini de içermektedir.

Bu çalışma, Marx'ın yabancılaşma düşüncesini politik ekonomi bağlamında yeniden ele alarak; anlam üretimi, özneleşme süreçleri ve kolektif eylem kapasitesi gibi temel sosyolojik olgularla ilişkisini kuramsal düzeyde tartışmayı amaçlamaktadır. Makale, üç temel başlık etrafında yapılandırılmıştır: İlk olarak, Marx'ın tarihsel materyalizm anlayışı çerçevesinde toplumu dönüştürebilecek bir tarihsel öznenin nasıl ortaya çıktığı ele alınacaktır. Bu noktada, bireyin toplumsal yapılar karşısındaki konumu, toplumsal değişimle kurduğu ilişki ve tarihsel bilinç sorunsallaştırılacaktır. İkinci olarak, kapitalist üretim tarzının gündelik yaşam üzerindeki etkisi, yabancılaşma üzerinden değerlendirilecek; bireyin toplumsal anlam üretiminde yaşadığı kırılma, sosyal bağların zayıflaması ve öznenin çözülmesi üzerinden analiz edilecektir. Üçüncü olarak ise, politik ekonomide öznelliğin giderek nasıl çözüldüğü ve bu çözümlenin kolektif eylem olanaklarını nasıl kısıtladığı incelenecektir.

Literatürde Marx'ın yabancılaşma kuramına dair çalışmalar sıklıkla kavramı erken dönem metinlere hapsederek, onun sosyolojik ve politik boyutlarını sınırlı biçimde ele almıştır. Ayrıca, modern politik ekonomi kuramlarında "özne" çoğunlukla yapısal dinamiklerin pasif taşıyıcısı olarak kurgulanmakta; bireyin toplumsal dünyayla kurduğu anlamlı ilişki arka plana itilmektedir. Bu çalışma ise, bu boşluğa teorik bir müdahale olarak Marx'ın yabancılaşma düşüncesini hem tarihsel hem de toplumsal yapılar içinde yeniden konumlandırmayı hedeflemektedir. Özellikle bireyin anlam üretme kapasitesinin, toplumsal yapılar içindeki yerinin ve kolektif öznenin olanaklarının nasıl dönüştüğünü tartışmak, bugünün eleştirel toplumbilimi açısından da önemlidir. Bu çerçevede, çalışmanın yöntemsel temeli *Eleştirel Söylem Analizine* dayanmaktadır. Bu yöntem, Marx'ın metinlerinde yer alan kavramsal dilin ve söylemsel yapıların analiz edilmesini sağlayarak, kuramsal tezlerin içerik düzeyinde, dilsel ve toplumsal bağlamların anlaşılmasına olanak tanır. Böylece, yabancılaşma bireysel bir deneyimin ötesinde, söylemsel olarak inşa edilen ve toplumsal yapılar tarafından sürdürülen bir durum olarak ele alınacaktır.

Çalışmada, Marx'ın yabancılaşma kuramı tarihsel materyalist bir analiz olarak ele alınması yanında, Marx sonrası Marksist ve eleştirel teorilerle de ilişkilendirilecektir. Bu bağlamda, Lukács'ın nesneleşme yaklaşımı, Gramsci'nin hegemonya ve kolektif özne analizleri, Althusser'in ideolojik aygıtlar çerçevesi ve Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı; Marx'ın düşüncesinin güncel toplumsal analizlerle nasıl buluşturulabileceğini göstermektedir. Böylece çalışma, klasik Marx incelemesi düzeyinde kalmayıp, kuramsal bir köprü kurarak Marx sonrası düşünce ile modern eleştirel sosyal bilim tartışmalarını bütünleştirme iddiasını taşımaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, Karl Marx'ın yabancılaşma kuramını merkez alarak, politik ekonominin anlam üretimi ve özne inşası üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel problemi, "Marx'ın yabancılaşma kavramının, bireysel ve kolektif öznenin kapitalist üretim ilişkileri bağlamında nasıl bir anlamsızlaşma sürecine maruz kaldığını" kuramsal düzeyde ortaya koymaktır. Bu bağlamda, tarihsel materyalizmin öznellik ile ilişkisi, kapitalist üretim biçiminin anlam yapıları üzerindeki tahakkümü ve politik eylemin dönüşen doğası arasındaki gerilim bu çalışmanın eksenini oluşturmaktadır. Bu kuramsal problemin daha sistematik şekilde irdelenebilmesi için, çalışmanın üç temel alt başlığı aşağıdaki araştırma soruları çerçevesinde yapılandırılmıştır: (1) Marx'ın tarihsel materyalizmi, kolektif özneyi

nasıl kuramsallaştırır ve bu özne tarihsel değişimin hangi düzlemlerinde işlev kazanır? (2) Kapitalist üretim ilişkileri bağlamında Marx'ın yabancılaşma kuramı, bireyin anlam üretme kapasitesini nasıl etkiler? (3) Kapitalist modernitede politik ekonomi, öznel deneyimi ve kolektif eylemi nasıl çözümlenerek anlamsızlaştırır?

Bu çalışmanın yöntemi Eleştirel Söylem Analizi (ESA) olacaktır. ESA, yalnızca söylemsel ifadeleri çözümlenerek kalmayıp, bu ifadelerin üretildiği toplumsal bağlamları, iktidar ilişkilerini ve ideolojik yönelimleri de dikkate almaktadır. Bu analiz, dilin yansıtıcı olmasının yanında kurucu bir araç olduğunu savunmaktadır. Böylece söylem, toplumsal yapılarla karşılıklı bir ilişki içinde ele alınmaktadır. Bu çalışmada ESA, özellikle Marx'ın kavramsal dilini, kapitalist toplum eleştirisinin nasıl bir özne ve anlam inşası sunduğunu çözümlenerek amacıyla kullanılacaktır. Her bir alt başlık, hem metinsel düzeydeki kuramsal söylemleri hem de bu söylemlerin ideolojik ve toplumsal bağlamlarını dikkate alacak şekilde çözümlenecektir. Bu doğrultuda, Marx'ın yabancılaşma kuramının kavramsal bir yapının ötesinde, tarihsel ve söylemsel bir mücadele alanı olduğu gösterilecektir.

Çalışmada Marx'ın birincil eserlerine yapılan atıflar, temsili ve kavramsal bütünlüğü sağlamak amacıyla seçici biçimde yer almıştır. Bu bağlamda, çalışmanın kuramsal ağırlıklı yapısı ile söylem çözümlenerek yöntemi arasındaki gerilim açık biçimde kabul edilmektedir. ESA, kurucu metinlerin içeriklerinden ziyade bu metinlerin söylemsel işlevlerine ve ideolojik konumlanmalarına odaklandığından, birincil kaynaklara doğrudan hermenötik veya filolojik derinlikte bir yaklaşım içermemektedir. Bu metodolojik sınırlılığın farkında olarak, Marx'ın temel kavramları (yabancılaşma, üretim ilişkileri, tarihsel özne), ilgili bağlamlarında ele alınmakta; ancak metinsel bir ayrıntılandırmadan çok, söylemsel analiz açısından işlevsellikleri öne çıkarılmaktadır. Bu tercih, çalışmanın kapsamını metodolojik bir tutarlılık içinde sınırlamayı ve Marksist kuramın modern söylem analizleriyle kesişim noktalarını açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

3. MARX'IN KURAMSAL ÇERÇEVESİ: TOPLUM VE TARİHSEL ÖZNE

Marksizmin kuramsal temelleri, büyük ölçüde Engels'in, Marx'ın 1859 sonrası yaşamı ve çalışmaları üzerine yaptığı yorumlarda ve Marx'ın kendi yayımlanmış eserleri ile Elyazmaları'nda bulunabilir. Ancak Marksizm, bir bilimsel yöntem ve siyasal hareket olarak, esasen Marx'ın 1883 yılındaki ölümünün ardından biçimlenmeye başlamıştır. Her ne kadar Marx'ın eserlerinde ima edilen metodolojik ve doktrin esaslı birliğe dair varsayım zamanla çözülmeye başlasa da Marksizm hesaba katılması gereken güçlü bir entelektüel ve politik paradigma olmaya devam etmiştir (Carver, 2001: 9280). Bu çerçevede, örneğin Gerald Allan Cohen, Marx'ın Weber'in Protestanlık ile kapitalizm arasındaki ilişkisinden farklı olarak, kapitalizmin Protestanlığı teşvik ettiğini savunduğunu belirtir. Ona göre, Marx bu yaklaşımıyla hem kapitalizmi hem de Protestanlığı tarihsel olarak içselleştirmiş; bu sistemi sürdürebilmek için başka toplumsal güçlere ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur (Temin, 2002: 405). Bu nedenle Marx'ın düşüncesi eleştirel bir gündemle yeniden okunduğunda, bireylerin birbirine kolektif olarak bağlandığı yapılar açığa çıkmaktadır. Neticede bu gizemli toplumsal ve düşünsel mekanizmalar, hâlen çözümlenmeye çalışılmakta ve entelektüel alanda yatırım konusu olmaktadır (Jones, 2018: 11). Bu bağlamda, Marx'ın diyalektiği de söz konusu mekanizmaların anlaşılmasında temel bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Diyalektik, potansiyel olarak sonsuz bir hakikat arayışı, zaman-mekân sürekliliği ve toplumun üst katmanlarından gelen filozoflar ile öğrencileri arasında süregelen Sokratik diyaloglar biçiminde bir düşünsel hareketlilik üretmektedir (Anderson, 2020: 45).

Bu çerçevede, Marx sonrası Marksist düşünce, tarihsel özne, toplumsal yapılar ve kolektif eylem kavramlarını farklı yönlerden zenginleştirmiştir. Lukács, nesneleşme ve sınıf bilinci üzerine geliştirdiği analizlerle, bireyin kapitalist üretim ilişkileri içindeki konumunu ve kolektif özneleşme süreçlerini tarihsel bir perspektifle ele alır. Ona göre, kapitalist toplumda birey kendi emeğiyle olduğu kadar, toplumsal ilişkilerle kurduğu bağla da yabancılaşmaktadır; bu yaklaşım, Marx'ın yabancılaşma kuramını hem tarihsel hem de toplumsal bağlamda derinleştirmektedir. Gramsci, hegemonya ve sivil toplum kavramları aracılığıyla toplumsal değişim ve kolektif eylemin ideolojik ve kültürel boyutlarını ortaya koyar. Gramsci'ye göre öznellik, yalnızca üretim ilişkileriyle belirlenmiş bir olgu olmayıp, hegemonik

kültürel pratiklerle de şekillenir. Bu bakış açısı, Marx'ın kuramsal çerçevesine ideolojik ve kültürel bir derinlik kazandırmakta ve bireyin toplumsal yapılar içindeki konumunu daha kapsamlı bir biçimde analiz etmeyi mümkün kılmaktadır. Althusser, ideolojik devlet aygıtları ve yapısal determinizm perspektifiyle Marx'ı yeniden yorumlamış, bireyin ve kolektif öznenin toplumsal yapı içindeki konumunun ideolojik olarak nasıl biçimlendiğini göstermiştir. Althusser'in yaklaşımı, Marx'ın yabancılaşma ve özne kavramlarını toplumsal ve ideolojik yapılarla ilişkilendirerek anlamlandırmayı sağlar; böylece söylemsel düzeyde öznelliğin çözülmesi ve kolektif eylemin sınırlarının analiz edilmesi mümkün hâle gelir. Habermas, iletişimsel eylem kuramı aracılığıyla toplumsal öznenin rasyonel ve iletişimsel bağlamda ortaya çıkışını ele alır. Habermas'a göre, bireyin toplumsal dünyayı anlamlandırma ve kolektif eylem potansiyelini gerçekleştirme süreçleri, iletişim ve uzlaşma ortamıyla doğrudan ilişkilidir. Bu yaklaşım, Marx'ın yabancılaşma ve öznellik kavramlarını modern toplumsal analizlerle bütünleştirerek, çalışmanın kuramsal çerçevesine güncel bir perspektif kazandırmaktadır.

Bu kuramsal eksenler, Marx sonrası düşüncenin farklı yönelimlerini temsil etmekte ve çalışmada geliştirilen kavramsal çerçevenin temellendirilmesinde başvurulan temel kaynakları oluşturmaktadır. Böylece Marx'ın yabancılaşma kuramı, yalnızca tarihsel bir analiz olarak değil; modern politik ekonomi, öznellik ve kolektif eylem tartışmalarıyla bütünleşen güncel bir kuramsal araç olarak yeniden konumlandırılmıştır. Bu çerçevede, Althusser'in ideolojik devlet aygıtları ve Gramsci'nin hegemonya kavramı, kolektif özne tartışmasını tamamlayıcı bir boyut kazandırmaktadır. Althusser, eğitim, medya, din ve kültür gibi ideolojik aygıtların bireyin öznelliğini nasıl şekillendirdiğini ve toplumsal yapılar içinde bireyi nasıl konumlandığını gösterir. Gramsci ise hegemonya kavramıyla, egemen sınıfın kültürel ve ideolojik araçlar aracılığıyla toplumu nasıl yönetip normlaştırdığını açıklamaktadır. Bu perspektifler, Marx'ın yabancılaşma ve öznellik kuramını yalnızca ekonomik ilişkilerle sınırlı görmeyip, devlet ve toplumsal ideoloji düzeyinde de anlamlandırmayı mümkün kılmaktadır. Böylece bireyin ve kolektif öznenin çözülmesi; ekonomik bir süreç, toplumsal ve ideolojik mekanizmalarla birlikte bütüncül bir çerçevede ele alınabilir.

Althusser ve Gramsci'nin ideolojik aygıtlar ve hegemonya üzerinden kolektif özneye dair açıklamaları, Marx'ın ve Lukács ile Lenin'in diyalektiği merkeze alan tarihsel materyalist yaklaşımıyla kesişmekte; böylece bireyin ve toplumsal öznenin ekonomik, ideolojik ve kültürel boyutları birlikte ele alınabilmektedir. Karl Kautsky gibi Marx'ın takipçileri, onun tarihe ve topluma dair materyalist yaklaşımını, daha dar ve açıklayıcı gücü sınırlı bir biçimde; materyalizm ile idealizm arasında konumlandırarak ele almışlardır. Bu bağlamda Kautsky'nin yorumu, Weber gibi sosyolojik kuramın kurucularının daha az çatışmalı bulunduğu bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Ancak 1923'te Georg Lukács'ın ve 1914–1915 yılları arasında V. I. Lenin'in çalışmalarıyla birlikte, diyalektik kavramı Marksist teoride daha merkezi bir konuma yerleşmiştir. Lenin, savaş dönemi boyunca Hegel'in *Mantık Bilimi* üzerine yoğunlaşmış ve sonrasında bir denemesinde Marksistlerin, "Hegelci diyalektiğin materyalist arkadaşları" olmaları gerektiğini dile getirmiştir. Lukács ise, bir Marksist ve ardından bir Leninist olmadan önce Weber ile çalışmış olmasına rağmen, diyalektiği Marksizmin tanımlayıcı unsuru olarak konumlandırmıştır (Anderson, 2020: 45). Diğer taraftan, Engels'in aktardığı üzere, Marx'ın bilim anlayışı; devrimci bir politik perspektif ve pratikle tamamen örtüşmekte ve hatta onun ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir: "Bilim, Marx için tarihsel olarak dinamik, devrimci bir güçtü. Hayattaki gerçek görevi, şu ya da bu şekilde kapitalist toplumun yıkılmasına katkıda bulunmaktır" (Carver, 2001: 9280). Bu yaklaşım, Marx'ın felsefi ya da teorik bir figür olmanın yanı sıra, toplumsal dönüşümle doğrudan ilişkili kuramsal bir özne olarak ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Sonuç olarak, mesele bağımsız bir Marksist dil kuramı geliştirmenin yanı sıra, dilbilimsel teori ve metodolojiye yönelik eleştirel bir Marksist perspektif üretmektir (Jones, 2018: 11).

Marx, geliştirdiği toplumsal teorinin belirli felsefi varsayımlara dayandığına inanmıştır (Ruben, 1999: 65). Politik olarak genç Marx, dönemin egemen sosyalizm ve komünizm anlayışlarının bazı ilkelerini kendi düşünsel çerçevesiyle yeniden şekillendirerek, ekonomi politiğe yönelik özgün bir eleştiri geliştirmeyi hedeflemiştir (Carver, 2001: 9281). Bu doğrultuda, yalnızca elindeki kaynaklardaki türev ve diferansiyel tanımlarıyla yetinmeyip, bu kavramlara yönelik eleştirilerini yoğunlaştırmış ve sonunda,

kendi defterlerinde, söz konusu matematiksel kavramlara dair bağımsız ve yaratıcı çözümler ortaya koymuştur (Kennedy, 1977: 306–307). Marx'ın bilim anlayışı, etkisini idealist *Wissenschaft* (bilim) geleneğinde göstermeye devam etmiştir. Bu bilim kavrayışı, Marksizm içerisindeki tüm bilimsel yaklaşımları kapsamayabileceği gibi, kendisini Hegelci kökenlere dayandıranlarla da tam anlamıyla örtüşmek zorunda değildir. Ancak yine de Marx'ın bilim nosyonu şu temel özelliklerle ayırt edilebilir (Carver, 2001):

- a) Bilimi, fiziksel dünyanın bilgisini doğrudan yansıtan bir araçtan ziyade, insan düşüncesiyle var olan bir bilgi biçimi olarak ele almak;
- b) Doğruların, insan deneyiminin dışındaki sabit gerçeklikler tarafından belirlenmesinden çok, tarihsel olarak değişken bir anlam üretim sürecinin ürünü olduğunu kabul etmek;
- c) Bilimi, nesnel gözlemciler tarafından keşfedilen soyut bir hakikat alanı olarak değil, insan etkinliğine gömülü, pratik bir bilgi üretimi süreci olarak değerlendirmek;
- d) Bilimi, politik bağlamdan bağımsız bir uğraş olarak değil, mevcut toplumsal pratiklerin eleştirel değerlendirmesini içeren, dolayısıyla politik yönelim taşıyan bir faaliyet olarak görmek (9281).

Marx, kimi zaman kafa karıştırıcı biçimde, kendi kuramını materyalizmin farklı bir türü olarak konumlandırarak, bu kuramı "şimdiye kadar var olan materyalizm" anlayışıyla karşılaştırır. Ancak materyalizm ile yalnızca belirli bir metafizik doktrin kastediliyorsa, bu tanım Marx'ın görüşlerinin doğasına oldukça uzak düşer (Ruben, 1999: 72). Marx, özellikle Ludwig Feuerbach'ın Hegel'in Tin felsefesinden, onun mistifikasyonuna bulaşmaksızın anlamlı öğeleri ayıklayan dönüştürücü yaklaşımının önemini fark etmiştir. Feuerbach'ın en önemli katkılarından biri, somut varlıkların, yalnızca dışsal nesnelere kurdukları ilişkiler çerçevesinde anlam kazandığını göstermesidir. Bu nesnelere, insan ihtiyaçlarına karşılık gelen varlıklardır ve bu yönleriyle, bireyin temel yetilerini gerçekleştirme açısından hayati öneme sahip olan "tür yaşamı"nın kurucu parçalarıdır. Marx'ın da Harvey'in ifadesiyle benimsediği bu anlayış, şöyle özetlenebilir: "Doğası kendi dışında olmayan bir varlık, doğal bir varlık değildir ve doğa sisteminde hiçbir rol oynamaz... Nesnel olmayan bir varlık, bir varlık değildir" (Harvey, 1985: 303). Ancak Marx için bu fikirlerin dinle ilişkisi oldukça karmaşıktır; dinin insan yaşamındaki konumu, basit bir ideolojik yansıma olarak açıklanamaz. Bu bağlam, Marx'ın 1844'te *Deutsch-Französische Jahrbücherde* yayımladığı *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Giriş* başlıklı metinle birlikte daha da berraklaşır. Bu yazıda Marx, dinin "halkın afyonu" olduğunu ileri sürer. Bu benzetmeyle Marx, düzensiz ve adaletsiz bir toplumda yaşayan bireyin, din olmaksızın varlığını sürdürmeyeceğini ima eder. Ona göre din, sosyal yaşamda bir tür "hastalık belirtisidir"; bireyin katlanılmaz koşullara dayanmasını sağlayarak, bu koşulların dönüştürülmesi yönündeki itkiyi ortadan kaldırır. Bu yazı, Marx'ın düşünsel gelişiminde bir dönüm noktası teşkil eder. Zira 1843'e kadar din, halkın karşısında duran hatalı düşüncelerden biri olarak görülmekteydi ve eğitim yoluyla bu yanlış inançların ortadan kaldırılabilirdi. Devlet ise akıl temelinde reforme edilebilirdi. Ancak 1843'ün sonlarından itibaren Marx, ne devletin akıl yoluyla dönüşümüne ne de dinin akıl aracılığıyla ortadan kaldırılabilirdiğine inanmaktadır. Ona göre din, artık sadece bir yanlış bilinç biçimi değil, devlet ve toplum arasındaki yapısal çelişkinin dışsal bir tezahürüdür. Bu anlamda, din bir "kardeşlik ruhu" olmaktan ziyade, toplumsal bölünmenin özsel bir ifadesi hâline gelmiştir (Chadwick, 1990: 57).

Marx, ölümünün ardından, yaşamı boyunca gerçekleştirdiği iki büyük bilimsel keşifle anılmıştır: "İnsanlık tarihinin gelişim yasası" ve "günümüz kapitalist üretim tarzını yöneten özel hareket yasası" (Carver, 2001: 9280). Her ne kadar eleştirmenler ve muhalifler, kapitalizmin devam eden varlığını Marx'ın tezlerinin doğruluğu olarak kabul etmese de bu durum, onun görüşlerinin bağlam dışı biçimde basitleştirilmesi anlamına gelmektedir (Jones, 2018: 2). Marx'ın türev ve diferansiyel analizleri, doğrudan matematik biliminin gelişimine katkıda bulunmamış olabilir; ancak Engels'in, Marx'ın bağımsız bilimsel keşifler gerçekleştirdiği yönündeki iddiası büyük ölçüde haklıdır (Kennedy, 1977: 315–316). Engels'e göre, Marx her şeyden önce bir devrimciydi. Onun yaşam amacı, kapitalist toplumun ve bu toplumun ortaya çıkardığı devlet kurumlarının ortadan kaldırılmasına ve proletaryanın

özgürleşmesine katkı sunmaktı. Jones'un (2018) aktardığı üzere, Engels Marx'ın mücadele anlayışını şu şekilde tanımlar:

Hayattaki gerçek görevi, şu ya da bu şekilde, kapitalist toplumun ve onun ortaya çıkardığı devlet kurumlarının yıkılmasına, günümüzdeki proletaryanın kurtuluşuna katkıda bulunmaktır. Kendi konum ve ihtiyaçlarının, kurtuluş koşullarının bilincine varır. Mücadele onun unsuruydu. Ve çok azının rakip olabileceği bir tutku, azim ve başarı ile savaştı (2).

Bu anlatım, Marx'ın kuramsal olmanın ötesinde tarihsel özneye dönüşen bir figür olduğunu, düşüncesinin pratiğe yönelen karakterini ve siyasal angajmanını açık biçimde ortaya koymaktadır. Marx'ın kuramı, bir materyalizm biçimi olarak ele alındığında, zihinden bağımsız bir gerçeklik anlayışına ve toplumsal bütünlüğe içkin entelektüel bir yapı sunmaktadır. Bu yapı, düşünceyi tarihsel-toplumsal bağlam içerisinde konumlandırarak, bilgi üretimini yalnızca bireysel bilinçten değil, maddi yaşam koşullarından da türetir. Bu bağlamda, yabancılaşma ve politik ekonomi, kapitalist toplumda tarihsel olarak belirli bir olgunluk düzeyine erişmiş toplumsal bir yapının hem sonucu hem de taşıyıcısıdır. Marx için bu yapılar, ekonomik ilişkilerin bir yansıması olmanın ötesinde, bireyin toplumsal ilişkilerle kurduğu bağların niteliksel dönüşümünü de temsil etmektedir. Bu doğrultuda, toplumsal dönüşüm, yapısal değişimlerin yanı sıra aidiyet, zaman-mekân sürekliliği ve kolektif özne kimliğinin yeniden inşası gibi unsurları da içerir. Tarihsel özne, nesnel koşulların ürünü olmanın ötesinde, bu koşulların dönüştürülmesinde etkin bir faildir. Politik ekonomi ve yabancılaşma, bu dönüşüm sürecinin kurucu dinamikleri olarak, hem mevcut toplumsal yapının sınırlarını hem de onun aşılma imkânlarını ortaya koymaktadır.

Bu alt başlıkta ele alınan Marx'ın tarihsel materyalizm perspektifi, kolektif özne kavramını sadece nesnel ekonomik koşulların pasif bir sonucu olarak değil; aynı zamanda tarihsel değişim süreçlerinde aktif rol oynayan dinamik bir varlık olarak kuramsallaştırır. Bu çerçevede, kolektif özne, tarihsel dönüşümlerin farklı düzlemlerinde -ekonomik, politik ve kültürel alanlarda- işlev kazanır ve kendi bilincini, sınıfsal konumunu ve örgütlenme kapasitesini tarihsel süreçle karşılıklı olarak şekillendirir. Araştırma sorumuz, Marx'ın bu kuramsal konumlandırmasının nasıl yapıldığını ve kolektif öznenin tarihsel değişimin hangi boyutlarında belirginleştiğini sorgulayarak, kuramsal zeminin derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Böylelikle tarihsel materyalizmin özneye dair açıklamalarının, hem politik ekonomi hem de yabancılaşma analizleriyle ilişkili olarak nasıl okunabileceği ve günümüz sosyal bilimleri için ne tür kavramsal imkânlar sunduğu ortaya konacaktır. Bu bağlamda, alt başlıktaki tartışmalar, araştırma sorusunu sadece bir kavramsal çerçeve sunmakla kalmayıp, aynı zamanda onun metodolojik ve politik anlamda taşıdığı önemi de vurgulamaktadır. Marx'ın tarihsel materyalizmi, kolektif öznenin tarihsel süreçlerdeki işlevselliğini çok boyutlu bir biçimde açığa çıkarırken; bu öznenin hem yapısal sınırlamalar içinde hareket eden hem de bu sınırlamaları dönüştürmeye muktedir bir aktör olduğunu göstermektedir.

4. YABANCILAŞMA DİNAMİKLERİ: KAPİTALİST ÜRETİM İLİŞKİLERİNDE ANLAMIN KAYBI

Sosyal bilimlerde metodoloji, esas olarak odaklanmış geniş bir nitel akıl yürütme sınıfının çeşitli yönlerini tanıtmayı amaçlar. Teori ise sosyoloji bağlamında, "yöntem dışı" bir ders olarak, okuyucuların gözlem becerilerinin geliştirilmesinde merkezi bir rol üstlenir (Bridges vd., 1998: 14). Bununla birlikte, öznelere olaylara ilişkin anlayışlarının yeterli olduğu inancı ile bu olaylar üzerindeki kontrol beklentilerinin sınırlı olması arasında bir gerilim vardır (Neal ve Collas, 2000: 24). İlk tepkinin veya birden fazla temasın tahmin edilebilirliğini modellemek, anlamlı korelasyona sahip tüm değişkenler için teori geliştirmeyi olumlu yönde etkileyebilir (Heberlein ve Baumgartner, 1978: 453; Reimer, 1996: 126). Teori geliştirme, yoğun deneyimlerin yaşandığı dönemlerde sınıflandırmaların sınırlarını aşarak, henüz keşfedilmemiş bulguların sosyolojik yöntemlerin öğretilmesine olan etkilerini de gündeme getirir (Neal ve Collas, 2000: 25; Bridges vd., 1998: 14). Teorik bulguların diğer ampirik olgulara ne sıklıkta test edildiği ve belirli durumlara yönelik tutumların farklılık göstermesi ise algılara dayanmaktadır (Humphrey, 2014: 56).

Dijital çağın bilgi aşırı doygunluğu, anlamın bulanıklaşmasına yol açan rekabet hâlindeki çok sayıda söylem sorunu ile birlikte, dilin kurucu ve edimsel boyutları arasındaki temel ayrışmayı da görünür kılmaktadır (Aroch Fugellie, 2018: 814). Bu sorun, Hegel ve Aristoteles'in felsefelerinde ortaya çıkan güvenli bir faillik ve dolayısıyla kendilik ya da içsel yönelim duygusunun modern toplumda nasıl zedelendiğini anlamak açısından önemlidir (Ruben, 1999: 73). Toplumda bireyin kendilik ve yönelim duygusunun büyük ölçüde mesleki işleviyle şekillendiği bir ortamda, çalışmayı tarihsel ve karşılaştırmalı bir bağlamda değerlendirmek, sadece bireysel seçimlerin kaynağını değil, aynı zamanda bu seçimler hakkında dayatılan norm ve önerileri kavramayı sağlamaktadır (Fensham, 1986: 5; Stearns, 2008: 6). Bu etkilerde, teorik bir olgu olarak Marksizm, istenebilecek her şeyi gerçekleştirme de özellikle 1890'ların sonlarında revizyonist eleştirilere maruz kaldığında bir ortodoksluğa dönüşmüştür (Carver, 2015: 646; Humphrey, 2014: 56).

Bireysel seçimlerin tarihsel ve toplumsal bağlamda değerlendirilmesi, Karl Marx'ın diyalektik süreçleri anlamak için değişken büyüklüklerin tanıtılması gerektiği görüşüne dayanmaktadır (Kennedy, 1977: 306-307). Marx'ın materyalist yaklaşımı, bilginin ampirist indirgemeciliğine ve tarih dışı, bireyci hakikat algılarına karşı çıkararak; bilginin pratik, sosyal, tarihsel ve politik boyutlarını önceliklendirir (Carver, 2015: 642). Ona göre özgür bir topluluk, toprakların büyük kısmının kamu malı olduğu bir yapıya dayanmalıdır; böylece bireyler, kamusal alan içinden özel mülke geçiş süreçlerine tanıklık eder (Harris ve La Croix, 2021: 356). Marx'ın kapsamlı eleştirel faaliyeti, teorik zeminde geliştirdiği felsefenin tarihsel pratikte gerçekleştirilmesi sürecinin ilk aşamasını oluşturur (Stammen, 2014: 454). Marx'a göre esas bilim, ekonomi politik olup, endüstri ve teknolojinin insanlık üzerindeki dönüştürücü etkisini incelemektedir (Carver, 2015: 642). Sermaye, kendi değerini artıran bir değer olarak sadece sınıf ilişkilerini ve emeğin ücretli emek olarak varlığını içermez; aynı zamanda sürekli hareket hâlinde olan, farklı aşamalardan geçen devresel bir süreçtir. Bu nedenle sermaye, durağan bir varlık olarak değil, hareket eden ve tarihsel dinamiklere tabi bir olgu olarak kavranmalıdır. Değerin bağımsızlaşmasını salt soyut bir kavram olarak görenler, sermaye hareketinin bu soyutlamanın maddi ve tarihsel gerçeklikteki somut tezahürü olduğunu gözden kaçırmaktadır (Marx, 2012: 104). Meta pazarındaki bu kutuplaşma, kapitalist üretimin temel koşullarının sağlanmasına zemin hazırlar. Kapitalist sistem, işçilerin emeğini gerçekleştirebileceği üretim araçları üzerindeki mülkiyet haklarından tamamen yoksun olmalarını önkoşul olarak benimser. Kapitalist üretim, kendi ayakları üzerinde durmaya başladığında bu ayrımı sürdürmekle kalmaz, giderek daha da derinleştirir. Bu bağlamda, kapitalist sistemin ortaya çıkışını mümkün kılan süreç, emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğinin alınmasıdır. Böylelikle toplumsal üretim araçları, yaşama araçları olarak sermayeye dönüşürken, emekçi doğrudan doğruya ücretli bir emek gücüne indirgenir (Marx ve Engels, 1977: 122).

Bu bağlamda epistemolojik olarak çelişkili görünen iki kutupsal konum arasında sürekliliğin herhangi bir noktasından uzaklaşan hareketler, aslında diğer kutbun inançlarının doğrulanması anlamına mı gelir? Mantıken, her iki konumun görünüşte çelişkili olmalarına rağmen, metodolojilerini karşılıklı olarak destekleyici biçimde kullanabileceğimiz paradoksunu kabul etmeye hazır mıyız? Yoksa gerçekliğin, en azından günümüzde yorumlayabildiğimiz biçimiyle, kuantum teorisindeki gibi çift kutuplu olduğunu ve bu nedenle her iki kutbu da benimsememiz gerektiğini mi kabul etmeliyiz? (Reimer, 1996: 125). Bu tür materyalleri incelerken, esasen varsayılan durumlar ve verili kabul edilen iddiaların ayrımını yapmak önemlidir (Humphrey, 2014: 53). Bu sayede Marx, Hegel'in insan kaderine dair trajik anlayışından kurtulmuştur. Hegel'de yabancılaşma, Mutlak Tinin gelişen yaşamına gömülü ontolojik bir özellik iken; Marx için yabancılaşma, belirli toplumsal koşulların ürünü olup ontolojik bir zorunluluk değildir (Harvey, 1985: 303-304).

Yabancılaşma kavramı, Karl Marx tarafından 1844 tarihli *Ekonomik ve Felsefi Elyazmalarında* (Economic and Philosophic Manuscripts of 1844) geliştirilmiş olup, kökenini Hegelci düşünceden almaktadır. Marx, bu kavram aracılığıyla işçinin kapitalist üretim tarzındaki konumunu ve yaşadığı kopuşları vurgulamayı amaçlamıştır (Roncaglia, 2005: 249; Aroch Fugellie, 2018: 815). Yabancılaşma tartışmaları genel olarak iki farklı eksenle ele alınmaktadır. Bir tarafta, Marx'ın ilk denemesi olan *Yabancılaşmış Emekte* Marx'ın yazılarının birçok özeti bulunmaktadır: İşçi, üretim süreci ve ürününden;

iş arkadaşlarından; ve diğer insanlarla paylaşılan doğadan kopar. Diğer tarafta, bu dört koşula ek olarak Marx'ın *Kapitalde*, özellikle *Metaların Fetişizmi* başlıklı bölümde yer alan gözlemlerini de içerir. Burada Marx, kapitalizmin toplumsal sistemi dönüştürme gücü konusunda kafa karışıklığı yarattığını ileri sürer. Bu tür yorumlar, yabancılaşmanın toplumsal boyutlarını öne çıkarırken, diğer yanda yabancılaşmanın öznel deneyimine odaklanan yaklaşımlar da vardır. Bu anlatılar genellikle boş, anlamsız ve yönsüz hayatlar ile depresif, amaçsız bireyler üzerine yoğunlaşır ve varoluşçu düşünce ile ilişkilendirilir. Dolayısıyla yabancılaşma hem toplumsal yapılarla ilişkili bir olgu hem de yaygın bir bireysel deneyim olarak tartışılmaktadır (Schmitt, 2003: vii). Ancak günümüzde yabancılaşma üzerine geliştirilen söylemler, çoğunlukla birbirleriyle çelişmekte ve bu çelişkiler ideolojik işlevler görmektedir. Söylemler kendilerini hegemonik karşıtı olarak tanımlarken, statükonun yeniden üretimine dolaylı olarak hizmet etmektedirler. Bu bağlamda, Marx'ın yabancılaşma kavramını tutarlı ve bütüncül biçimde kavrayabilmek için onun entelektüel ve politik çerçevesine dönmek gerekmektedir (Aroch Fugellie, 2018: 814). Böylelikle, kapitalist üretim ilişkilerinin anlam dünyasında yarattığı yabancılaşma dinamikleri, bireyin kendilik algısı ve anlam arayışındaki kopuşlarla birlikte okunabilir.

Marx, nesnelleşme ile yabancılaşma arasında keskin bir ayrım yaparak Hegel eleştirisini daha da derinleştirir ve bu ayrımın Hegel felsefesini ölümcül sonuçlara sürüklediğini savunur. Marx'a göre, tüm nesnelleşmeler mutlaka yabancılaşmayı içermez (Harvey, 1985: 303-304). Yabancılaşmış işçi, "zihinsel ve fiziksel enerjilerinde özgürce gelişemez"; çünkü "fiziksel olarak bitkin ve zihinsel olarak indirgenmiş" durumdadır ve bu nedenle yaşam olanakları büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Marx'a göre, insan faaliyetlerinin yabancılaşma tarafından kısıtlanması ve yoksullaştırılması farklı biçimlerde ortaya çıkabilir (Schmitt, 2003: viii), ancak kapitalist üretim tarzında emek, yaratıcı olmaktan ziyade yıkıcıdır. Bu durum, kişisel veya kolektif eğilimlerin değil, sistematik ve yapısal bir olgunun sonucudur. Joy Cox'un Marx'ın yabancılaşma teorisine dair yaptığı açıklamada belirtildiği gibi (Aroch Fugellie, 2018):

İş bölümü, işçilerin belirli görevlerde uzmanlaşmalarını gerektirir; bu da diğer güçlerinin göz ardı edilmesine ve doğal yeteneklerinin yalnızca bir veya iki yönünün kullanılması anlamına gelir (815).

Böylelikle yabancılaşma, özdeşleşmeyle birlikte bir salınım hâline gelir (von Held, 2011: 11). Terimin çoklu kullanımları, ne hakkında konuşulduğunu belirsizleştirmekle kalmaz; dilin belirsizliği, bu fenomene atıfta bulunulduğunda, diğerlerinin varlığını da ima etmeyi kolaylaştırır (Mercer ve Drew, 2021: 2). Yabancılaşma temalarına yansıyan temel insani kaygılar, sosyal ilişkilerdeki kimlik ve çatışma sorunlarından kaynaklanır. Bu kaygılar, bazı durumlarda egemenlik ve kontrol duygularını diğerlerinde çaresizlik duygularıyla; uyum ve anlayış duygusunu karmaşıklık ve kaos algılarıyla; üyelik ve aidiyet duygularını ise kişisel yalnızlık ve sosyal izolasyon duygularıyla karıştırmayı içerir (Neal ve Collas, 2000: 24). Dolayısıyla, yabancılaşma kavramı *Kapitalde* yerini *meta fetişizmi* kavramına bırakmıştır. Marx, Adam Smith'in izinden giderek, iş bölümüne dayalı herhangi bir toplumun üreticiler arasındaki iş birliğine dayandığını hatırlatır. Her işçi, genellikle sonuçları başkaları tarafından kullanılan belirli bir görevi yerine getirirken; aynı zamanda geçim ve üretim araçları için başkalarının emeğinin ürününe ihtiyaç duyar. Marx, meta fetişizmi kavramıyla iş bölümü eleştirisini, kapitalist ekonomilerde aldığı özgül biçime bağlamıştır. Burada, farklı üretken birimleri birbirine bağlayan mübadele akışları piyasadan geçmekle kalmaz; işçiler de emeklerini piyasada satmak ve geçim araçlarını oradan satın almak zorundadır. Böylece, toplumsal üretim ilişkileri -farklı ekonomik sektörler ve üretim birimlerinde çalışan işçiler arasındaki iş birliği- mübadeledeki gerçek emeğin gizlenmesine neden olur; çünkü piyasada mübadele edilen, bir işçinin diğerinin emek zamanı değil, farklı metalar olarak görünür. Piyasa, ayrı işçiler arasındaki gerekli bağlantı için ortak zemin oluştururken, metalar üretimin ve mübadele etkinliğinin nihai amacı olarak fetişleşir. Bireylerin, aslında bir bütün olarak ekonomik sistemin varlığı ve yeniden üretimi için birbirine bağlı oldukları gerçeği, meta değişimi sürecinde gizlenir (Roncaglia, 2017: 128-129). Bu etkinlik ne kadar artarsa, işçinin nesnelere olan yabancılaşması da o kadar derinleşir. Emeğinin ürünü, artık kendisi değildir. Ürün ne kadar büyükse, işçinin kendisi o kadar küçüktür. İşçinin kendi ürününden dışlanması, emeğinin bir nesneye, dışsal bir varoluşa dönüştüğü anlamına gelmez; bu ürün, bağımsız ve karşısına dikilen düşman bir güç hâline gelir. İşçinin nesneye

aktardığı yaşam, yabancı ve düşman bir biçimde kendi önünde belirir (Marx, 2013a: 76). Yabancılaşma, 1960'ların başlarında Marx'ın hümanist dirilişinin ayırt edici bir özelliği olmuş ve tartışmalı biçimde ele alınmıştır. Genç veya erken Marx ile olgun Marx'ı ayırmak için kullanılmıştır. Marx'ın savının temel itici gücü, kapitalist toplumun insanlık yararına olmayacak şekilde devrilmesini gerektirmesidir. Bunun nedeni, maddi ve psikolojik yoksunluğun, insan doğasındaki potansiyelle çelişmesidir. Marx'ın politik ve metafizik ton içeren açıklamasına rağmen, yabancılaşma 1960'lar ve 70'lerde modern endüstriyel süreçlerin sosyolojik ve psikolojik araştırmalarında kapsamlı ve ampirik bir kavram olarak işlev görmüştür (Carver, 2015: 647). Marx'a (2013b) göre, yabancılaşmanın dayanılmaz bir güç haline gelmesi ve insanlığın büyük çoğunluğunu mülkiyetten yoksun bırakması, devrimci bir bilinç ve eylemi zorunlu kılar (101). İnsanların bilincinin varlıklarına bağımlı olduğu kadar açık bir fikir, idealizmle doğrudan çatışır ve geleneksel tüm kavramların tarihsel olarak sorgulanmasını gerektirir (Marx ve Engels, 1976: 616).

Marx'ın yabancılaşma açıklaması, hem işçinin içinde bulunduğu yapısal durumu hem de bu yapının uyandırdığı duygusal tepkileri kapsamaktadır. Bu açıklama, yabancılaşmanın hayatımızı etkileme biçimlerinde yapının işçinin iradesinden bağımsız olduğunu ve bu yapılara verilen duygusal tepkilerin ancak belirli ölçüde kontrol edilebildiğini ortaya koyar. Yabancılaşma, toplumsal faaliyetlerimizi engellediği veya çarpıttığı için ciddi bir yaralanma yaratır ve böylece hayatımızın kapsamını sınırlar. İlişkiler bozulduğunda, önceden birbirini anlayan ve güvenen kişiler arasında mesafe oluşur. Konuşmalar ve duygular temkinli hâle gelir, hatta formelleşir. Bu süreçte, kolektif özne, güvenini başkalarına devretmekle kalmaz; aynı zamanda daha önce sıkı sıkıya savunduğu öznelere karşı olumsuz davranışlar sergilemeye başlar. Genellikle yabancılaşma, toplumsal dönüşüm süreçlerinde bireyler arasında giderek artan soğukluk ve güven kaybının bir göstergesidir.

Bu yapısal ve duygusal çözümlüş, yalnızca ekonomik ilişkilerle sınırlı kalmayıp, ideolojik ve kültürel araçlar aracılığıyla da birey ve kolektif özne üzerinde etkili olmaktadır; işte bu noktada Marx sonrası teorik katkılar, yabancılaşmanın toplumsal ve öznellik boyutlarını daha kapsamlı biçimde ele almamıza imkân tanır. Bu noktada, Marx sonrası Marksist ve eleştirel teorilerin yabancılaşma ve kolektif özne analizine katkıları önem kazanmaktadır. Marx'ın ekonomik ve toplumsal açıklamalarını güncel ideolojik ve kültürel bağlamlarla ilişkilendiren bu teoriler, çalışmanın kuramsal derinliğini güçlendirmektedir. Althusser, ideolojik aygıtlar aracılığıyla bireyin toplumsal konumunu ve özneliğin biçimlenmesini incelerken; Gramsci, hegemonya kavramıyla egemen sınıfın kültürel ve ideolojik araçlarla toplumu nasıl normlaştırdığını açıklamaktadır. Habermas, iletişimsel eylem kuramıyla toplumsal özneliğin yeniden üretim süreçlerine odaklanırken, Negri kolektif öznenin küresel kapitalist bağlamda yeniden yapılandırılmasına dikkat çeker. Žižek ise ideoloji eleştirisini psikanalitik ve kültürel çözümlemelerle genişleterek, bireyin ve kolektif öznenin çözümlenmesini güncel toplumsal pratiklerle dolaylı olarak ilişkilendirir.

Bu teorik katkılar, yabancılaşmayı yalnızca ekonomik bir olgu olarak görmekten öte, bireyin anlam üretme süreçleri ve toplumsal ilişkileri üzerindeki etkilerini de kavramamıza olanak tanır. Kapitalist üretim ilişkileri bağlamında Marx'ın yabancılaşma kuramı, bireyin anlam üretme kapasitesini önemli ölçüde sınırlamaktadır. Yabancılaşma, işçinin emeğinin ürünü ve üretim süreci üzerindeki kontrolünü yitirmesiyle, bireyin toplumsal ve kişisel anlam yaratma süreçlerine müdahale etmektedir. Bu durum, bireyin deneyimlerini ve ilişkilerini biçimlendiren anlamların bulanıklaşmasına, parçalanmasına ya da yitirilmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla Marx'ın kuramı, kapitalist üretim ilişkilerinin, bireyin sadece nesnel koşullarını değil, aynı zamanda öznel anlam dünyasını da dönüştürerek, anlam üretme kapasitesini daralttığını göstermektedir.

5. POLİTİK EKONOMİDE ÖZNELİĞİN DAĞILMASI: KOLEKTİF ÖZNE DEN ANLAM SIZLAŞMAYA

Marx'ın orijinal metinlerinde "kolektif özne" kavramı doğrudan kullanılmasa da onun tarihsel materyalizm ve toplumsal özne anlayışı, bireylerin kolektif olarak toplumsal süreçler içinde konumlandığını ve bu süreçlerin onları dönüştürdüğünü ortaya koyar. Kolektif özne kavramı, esas olarak Lukács'ın *Tarih ve Sınıf Bilinci* çalışmasında tarihsel süreçler içinde sınıf bilincine sahip toplumsal

aktörler olarak bireyleri ele almasıyla Marksist literatüre girmiştir. Gramsci, hegemonya ve sivil toplum analizleriyle kolektif öznenin ideolojik ve kültürel bağlamlarda nasıl biçimlendiğini gösterirken, Althusser ideolojik devlet aygıtları aracılığıyla bireyin toplumsal konumunu ve öznelliğinin yeniden üretimini vurgular. Bu çerçevede, kolektif özne, Marx'ın ekonomik ve tarihsel analizleriyle başlayan bir düşünsel hattın, Lukács, Gramsci ve Althusser gibi Marx sonrası teorisyenlerle kavramsal olarak zenginleşmiş hâli olarak anlaşılabilir. Dolayısıyla çalışmada kolektif özne kavramı, Marx'a atfedilen birey-toplum ilişkisi analizinin, Marx sonrası Marksist düşüncenin katkılarıyla güncel politik ekonomi bağlamında yeniden yorumlanması amacıyla kullanılmıştır. Bu yaklaşım, öznelüğün çözülmesi ve anlamın dağılışı süreçlerini daha kapsamlı bir şekilde açıklamayı mümkün kılmaktadır.

Dolayısıyla, kolektif özne kavramını Marx sonrası Marksist teoriler bağlamında ele almak, toplumsal öznelüğün çözülüşünü ve ideolojik aygıtların bu süreçteki etkilerini daha net bir biçimde anlamayı mümkün kılar. Günlük yaşamın ve kolektif öznelüğün dilsel ve iletişimsel örgütlenmesini keşfetmek ve eleştirmek amacıyla geliştirilen Hegelci idealist felsefe; hareket hâlindeki maddeye dayalı materyalist bir ontolojiyi ve kavramlara hakikat atfeden ampirist bir epistemolojiyi tümüyle dışlar (Jones, 2018: 11). 19. yüzyılın sonlarında, doğa bilimlerine ilişkin bu tür materyalist açıklamaların ampirik çalışmalara dönüşmesiyle birlikte, 20. yüzyılın başlarında modern sosyal ve davranış bilimleri de bu bilimsel varsayımları model aldı (Carver, 2015: 643). Bu modelleme içinde, özellikle Frankfurt Okulu geleneğinde gelişen eleştirel teori, toplumsal ontolojinin özgürleştirici ya da baskıcı potansiyelinin ne toplumun kendisi ne de epistemolojik bilince sahip kolektif özne tarafından belirlendiğini savunur. Benzer şekilde, Karl Marx'ın adı da yalnızca tarihsel bir düşünürün çağrışımı değil; ideolojik bir manzaranın, tarihsel çatışmaların ve potansiyel anlam krizlerinin taşıyıcısıdır. Marx'ın düşüncesi bu bağlamda, yalnızca fikirler dizisi değil; kendi başına başka gösterenleri işaret eden bir gösteren olarak işler (Aroch Fugellie, 2018: 814).

Bu düşünsel manzara içinde Marx, politik ekonomi ve kapitalist toplum üzerine eleştirel çalışmasını, Hegel'den türetilen diyalektik yöntemle ilişkilendirir. Engels'e göre, Marx "Hegelci mantıktan Hegel'in gerçek keşiflerini oluşturan çekirdeği çıkarabilecek tek kişiydi" (Carver, 2001: 9280). Marx'ın eserleri, eleştirel teorik bir miras olmanın ötesinde; günümüzde dil, iletişim ve öznellik bağlamında sürdürülen tartışmalar için vazgeçilmez bir referans noktasıdır. Dilin, kolektif öznenin oluşumu üzerindeki etkisi bağlamında Marx, yalnızca maddi yapılarla değil, bu yapılarla ilişkili söylemsel alanlarla da düşünsel olarak yüzleşmeye zorlar (Jones, 2018: 2). Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisi* (Critique of Political Economy) (1859) adlı eserinde üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin diyalektiğini temel alarak tarihsel materyalizmin kavramsal çerçevesini kurar. Bu çerçevede, ekonomik yapılarla kültürel üstyapı arasında tek yönlü değil; karmaşık, karşılıklı bir etkileşim olduğunu vurgular. Tarihsel gelişim, üretici güçlerin üretim ilişkileriyle çatışmasından doğan devrimci sıçramalarla ilerler. Bu anlamda diyalektik, yalnızca felsefi değil, politik ve ekonomik dönüşümlerin de motorudur (Meares, 2000: 3; Roncaglia, 2017: 127; Carver, 2015: 642). Eğer kapitalizm, yoksulluğu ortadan kaldırılabile, toplumsal çatışmayı sona erdirebilseydi; Marx'ın eleştirisi geçersiz kalabilirdi. Ancak, 21. yüzyılda yaşanan krizler Marx'ın öngörülerinin güncelliğini koruduğunu ortaya koymaktadır (Jones, 2018: 2). Herbert Marcuse'nin belirttiği gibi, klasik diyalektik adaletsiz gerçekliğe karşı soyut akılla direnmeye çalışırken; günümüzde sosyal teori, eleştirel değil araçsal bir akla teslim olmuştur (Anderson, 2020: 45). Bu durum, kolektif eylem kapasitesinin zayıflamasına ve öznenin tarihsel işlevini yitirmesine neden olmaktadır.

Bu araçsal akıl içerisinde, belirli tarihsel bağlamlarda ortaya çıkan kolektif özneler arasındaki diyalektik ilişki (Aroch Fugellie, 2018: 814), Marx tarafından özgün bir biçimde yeniden ele alınarak kapitalist üretim tarzının analitik bir çözümlemesine dönüştürülmüştür. Marx, ekonomik sistemi dairesel bir üretim ve tüketim akışı olmanın ötesinde, sınıfsal karşıtıkların ve çatışmaların somutlaştığı toplumsal ilişkiler bütünlüğü olarak değerlendirmiştir. Analizinin merkezine burjuvazi ile proletarya arasındaki çıkar çatışmasını yerleştirmiş ve bu çatışmayı, ekonomik olduğu kadar politik ve ideolojik bir mücadele alanı olarak görmüştür. Bu bakış açısı, sadece ekonomi politiğin radikal eleştirisini değil, aynı zamanda kolektif eylemin yönünü belirleyen öznel konumların dönüşümünü de içerir (Roncaglia, 2005: 244). Başlangıçta sosyalist devrimin doğasına ve zamanlamasına ilişkin bir siyasi tartışmanın parçası

olan bu yaklaşım, zamanla Marksist yöntemin felsefi temellerine yönelik sorularla derinleşmiştir. 1920'lerde György Lukács'ın, Marksist ortodoksluğun yalnızca yöntemle ilişkin olduğunu savunması, Marx'ın politik ekonomi eleştirisinin yalnızca ekonomik verilerle sınırlandırılmayacağını; özne, tarih ve bilinç gibi felsefi kavramlarla birlikte ele alınması gerektiğini göstermiştir. Bu yaklaşım, ekonomi politiğin teknik bir analiz olmaktan çıkarak kolektif özneliğin çözülme süreçlerini de açığa çıkardığı bir düşünsel düzleme işaret eder (Carver, 2015: 646).

Marx'a göre politik ekonomi bağlamında, sermayenin yeni ve daha üretken dalgaları ilk aşamada mevcut üretim ve tüketim yapılarını dönüştürürken, aynı zamanda mevcut emeği ve sermayeyi de yerinden ederek onları yeni üretim ve tüketim biçimlerine adapte olmaya zorlar. Bu dönüşüm, sermayenin "üretim araçlarındaki sürekli devrimi" aracılığıyla toplumsal düzeyde bir kod çözme süreci yaratır; böylece, toplumsal ilişkilerdeki yerleşik anlamlar çözülmeye başlar (Holland, 2009: 153). Marx, teknik değişimin, değişmeyen sermayeye kıyasla değişen sermaye üzerindeki etkisini vurgulayarak, sabit sermayenin ücretli emeğe oranını artırmasının belirli bir artı-değer oranı içinde kâr oranını düşürdüğünü belirtmiştir (Dobb, 1973: 157). Bu analiz, kapitalist merkezlerde olduğu gibi kolonyal bağlamlarda da geçerlidir. Marx, sistematik kolonizasyon kurumlarına sahip kolonilerdeki göçmen işçilerin, düşük ücretler ve mülkiyet için bedel ödeme zorunluluğu şeklinde iki yönlü bir sömürüye maruz kaldıklarını ifade eder (Harris ve La Croix, 2021: 356). Yerli halkların topraklarının gasp edilmesiyle birlikte, bu işçiler üretim araçları, emek süreci ve ortaya çıkan ürünlerle kurdukları ilişkiyi yabancılaşma temelinde deneyimlerler. Bu nesnelere, onların toplumsal özne olarak anlam üretme kapasiteleriyle bağ kurmaz; aksine, bireyin kendini gerçekleştirmesinden uzak, yalnızca geçim araçlarını sağlamaya yönelik edilgen faaliyetler olarak görünür. Böylece emek, kolektif eylemin anlamlı bir biçimi olmaktan çıkarak salt ekonomik zorunluluklara indirgenir. Bu durum, bireyin üretim sürecine yabancılaşmasının yanı sıra, toplumsal ilişkilerdeki çözülmeye ve özneliğin dağılmasına da işaret eder. Marx'ın erken döneminde merkezi bir kavram olarak ele alınan yabancılaşma, olgun dönem eserlerinde meta fetişizmi kavramına evrilmiştir. Böylece, kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı anlamsızlaşma süreci, yalnızca bireyin değil, kolektif özneliğin de çözümlenmesine neden olur (Roncaglia, 2005: 249–250).

Kapitalist üretim sürecinde metallerin değişim değerleri, onları üretmek için harcanan emek-zamanla ilişkilidir. Ancak Marx'a göre bu emek-zaman sabit değildir; üretim süreçlerindeki teknik ilerlemeler ve emek gücünün üretkenliğindeki dalgalanmalar bu süreyi sürekli değiştirir. Daha üretken bir emek gücü, aynı kullanım değerini daha kısa sürede üretirken; üretkenliği azalan emek aynı değeri daha uzun sürede üretir (Marx, 1976: 39). Bu değişken üretkenlik, ekonomik değerlerin yanı sıra toplumsal ilişkilerin ve düşünce kategorilerinin oluşumunu da etkiler. Marx'ın ifade ettiği üzere, bireyler maddi üretim ilişkileri doğrultusunda toplumsal ilişkilerini ve bu ilişkilerin yansıması olan düşünce sistemlerini ve kategorilerini de yaratırlar. Ancak bu fikirler ve kategoriler, toplumsal ilişkiler gibi tarihsel olarak belirlenmiş, geçici ve ölümlü yapılarıdır (Marx, 1966: 122). Marx, bu bağlamda, modern kapitalist sistemi şimdiye kadar yaratılmış en baskıcı kölelik biçimi olarak tanımlar. Bunun nedeni, kapitalizmin geçmişin acımasız üretim biçimlerini küresel ölçekte, sermayenin değer yaratma mantığı ile birleştirerek yeniden üretmesidir. Ancak bu bütünlük, farklılıkların özümlediği bir evrensellik anlamına gelmez. Marx, burada Hegel'in soyut evrenselciliğe karşı eleştirisini devralarak, kapitalizmin farklılıkları bastırarak değil, onları yeniden kodlayarak işlediğini savunur (Anderson, 2020: 46–47). Marx'a göre, emek gücü yalnızca yaşayan bir bireyin yeteneği olarak var olabilir. Bu nedenle, emek gücünün üretimi, bireyin kendisini yeniden üretmesi (varlığını sürdürebilmesi) ile doğrudan bağlantılıdır. Bireyin yaşamını sürdürebilmesi, belirli bir geçim düzeyini gerektirir. Dolayısıyla emek gücünün değeri, bu geçim araçlarını üretmek için gerekli olan emek-zamanla belirlenir (Marx, 2011: 173). Bu analiz yalnızca soyut ekonomik süreçlerin değil, bireyin anlam üretimi ve toplumsal konumunun da bir göstergesidir. Her toplum, kolektif öznelere dolaylı olarak yerleşik politik ekonomi normlarına uyum sağlamaya yönlendirir. Bu durum, bireyin kişisel anlam üretimini ve öznel hedeflerini tehdit edebilir. Modern kapitalist toplum ise, kolektif öznelere iş bağımlılığı, yabancılaşma ya da anlam kaybı arasında şekillenen çeşitli ilişki biçimleri sunar. Bu ilişkiler, öznenin yalnızca toplumsal değil, varoluşsal düzeyde de çözümlenmesine ve anlamsızlaşmasına neden olmaktadır (Stearns, 2008: 6).

Kapitalist üretim sürecinde emeğin üretici gücünün gelişmesiyle birlikte, metaların üretiminde canlı emeğin payı mutlak olarak azalır. Bu durum, karşılığı ödenmemiş emeğin (artık değer) her bir metadaki oranını düşürür. Marx'a göre artık değer oranındaki artışa rağmen, bireysel metaya düşen kâr miktarı önemli ölçüde azalır (Marx, 2015: 231). Bu çelişkili yapı, kapitalizmin ekonomik etkilerinin yanı sıra anlam üretimi ve öznel deneyim üzerindeki etkilerini de açığa çıkarır. Yabancılaşma kavramı, bu bağlamda sadece bireyin emeğinden kopuşunu değil; aynı zamanda toplumsal dönüşüm süreçlerinin yorumlanmasındaki epistemolojik karmaşayı da yansıtır. Kavramın farklı bağlamlarda, kolektif öznelerce nasıl kullanıldığına dikkat edilmeden yapılan her okuma, kavramı yalnızca bireysel bir algıya indirger. Eğer yabancılaşma terimini sadece bireysel niyetle yeniden tanımlıyor ve tarihsel söylemsel bağlamını göz ardı ediyorsak, bu durumda kavramın sahip olduğu anlam derinliğini kaybetme riskiyle karşı karşıyayız (Schacht, 1970: xiii). Bu nedenle, Marx'ın iktisat teorisine ve özellikle bu teorideki özgün unsurlara kapsamlı ve bütünlüklü bir yaklaşımla bakmak gerekir. Yabancılaşma, yalnızca bireysel bir deneyimi değil, kapitalist üretim biçiminin yapısal ve tarihsel sonuçlarını da temsil eder. Marx'ın *Das Kapital*'deki analizleri, yabancılaşmayı salt psikolojik bir deneyim olmaktan çıkararak, tarihsel materyalizmin genel çerçevesi içinde, anlamın politik ekonomiyle çözülüşünü gösteren bir yapı olarak konumlandırır. Bu bağlamda, anlam üretiminin ve kolektif özneliliğin çözülüşünü kavrayabilmek için, Marx'ın teorisinin Hegelci kökenlerine ve diyalektik metoduna özel bir dikkatle yaklaşmak gereklidir.

Kapitalist modernite çerçevesinde politik ekonomi, öznel deneyim ve kolektif eylem arasındaki dinamikleri çözümlenme ve anlamsızlaştırma işlevi görmektedir. Kapitalist üretim ilişkileri, bireylerin toplumsal bağlarını piyasa mekanizmalarının mantığına indirgerken, kolektif öznenin dayanışma ve anlam üretme kapasitesini zayıflatmaktadır. Bu süreçte, ekonomik zorunluluklar ve meta fetişizmi, bireysel deneyimleri parçalayarak, eylemlerin ve düşüncelerin öznel ve toplumsal anlamlarını erozyona uğratmaktadır. Sonuç olarak, politik ekonomi, maddi üretim süreçlerini ve bireylerin kendi toplumsal varlıklarını anlamlandırma süreçlerini de çözümlenmektedir. Böylece, kolektif eylem güçsüzleşirken, toplumsal anlam katmanları bulanıklaşmakta ve giderek anlamsızlaşmaktadır. Marx'ın tarihsel materyalizmi ve diyalektiği bağlamında, bu çözümlenme süreci, toplumsal dönüşümün önündeki temel engellerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, kapitalist modernite politik ekonomisi, hem bireysel özneliliğin hem de kolektif politikanın zayıflamasıyla, politik ve toplumsal anlam üretiminin aşınmasına neden olmaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışma, Marx'ın yabancılaşma kuramını politik ekonomi, anlam üretimi ve özneleşme süreçleri bağlamında yeniden ele alarak, kuramsal bir çözümlenme sunmayı amaçlamıştır. Araştırma problemi, Marx'ın kapitalist üretim ilişkilerine dair eleştirisinin yalnızca ekonomik düzlemle sınırlı kalmayıp, bireyin toplumsal varoluşunu nasıl şekillendirdiği ve bu süreçte anlamın nasıl kayba uğradığı sorusu etrafında yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda ele alınan üç temel araştırma sorusu, tarihsel öznenin toplumsal yapılar içindeki yeri, yabancılaşmanın bireysel ve toplumsal düzeydeki yansımaları ve nihayetinde politik ekonomi söyleminde özneliliğin nasıl dağıldığı üzerine odaklanmıştır. Çalışmada ilk olarak, Marx'ın tarihsel materyalizm anlayışı çerçevesinde toplumsal özne kavrayışı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, Marx'ın tarihsel süreçleri özneleşme ve kolektif eylemle ilişkilendiren yaklaşımının, bireyin toplumsal yapılar içindeki yerini anlamak açısından önemli bir kuramsal kaynak sunduğunu ortaya koymuştur. İkinci olarak, kapitalist üretim tarzının bireyin anlam üretme süreçlerini nasıl parçaladığı, yabancılaşma bağlamında irdelenmiştir. Yabancılaşma, emeğin ürünüyle olan bağın kopmasının yanı sıra bireyin kendisiyle, diğer öznelerle ve toplumsal yaşamla kurduğu ilişkinin çözülmesi olarak ele alınmıştır. Üçüncü olarak ise, modern politik ekonomi söylemlerinde öznenin konumunun nasıl belirsizleştiği ve kolektif eylemin hangi biçimlerde anlamsızlaştırıldığı tartışılmış; böylece özneliliğin çözülmesinin ideolojik ve söylemsel boyutları açığa çıkarılmıştır.

Çalışma kapsamında kullanılan bazı temel kavramların açıklığa kavuşturulması, hem kuramsal çerçevenin netleşmesi hem de literatüre katkının daha görünür hâle gelmesi açısından önem taşımaktadır. Çalışma, Marx'ın yabancılaşma kuramını sadece tarihsel bir tez olarak değil, günümüz

toplumlarında anlam krizini, özne çözülmesini ve kolektif eylemsizlik biçimlerini açıklamada hâlâ güçlü bir kuramsal araç olarak düşünmenin mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, hem klasik Marksist literatüre yeniden bakmayı hem de politik ekonomiyle öznellik kuramları arasında çoğu zaman atlanmış olan ara bağlantıları gün yüzüne çıkarmayı hedeflemektedir. Yabancılaşma, Marx'ın düşüncesinde yalnızca ekonomik bir olgu değil; bireyin kendi emeğiyle, toplumla ve kendisiyle kurduğu ilişkisinin bozulmasını ifade eden yapısal bir süreçtir. Bu bağlamda yabancılaşma, üretim araçlarından uzaklaşmanın yanı sıra, anlamdan ve toplumsal aidiyetten kopuş biçiminde de tezahür etmektedir. Özne kavramı, bu çalışmada bireysel bilinç ya da fail olma kapasitesinin ötesinde; toplumsal yapılar içinde konumlanan, söylemsel olarak kurulan ve tarihsel süreçlerde dönüşen bir varlık olarak ele alınmıştır. Anlam üretimi, bireyin toplumsal dünyayı yorumlama, deneyimlerini anlamlandırma ve kendini ifade etme biçimlerini kapsar; kapitalist üretim ilişkileri bu süreci çeşitli ideolojik aygıtlarla biçimlendirir. Kolektif eylem, bireylerin toplumsal değişim oluşturma potansiyelini içeren bir pratik alanı olmakla birlikte, modern kapitalizmde bu potansiyelin giderek zayıflatıldığı ve eylemin sembolik ya da temsili düzeyde sınırlı kaldığı bir sürece işaret etmektedir. Söylem kavramı ise, bu çalışmada yalnızca dilsel ifadelerle sınırlı olmayan, toplumsal gerçekliğin nasıl tanımlandığını, meşrulaştırıldığını ve yeniden üretildiğini belirleyen yapılar bütünü olarak ele alınmıştır. Bu kavramsal çerçeve, hem Eleştirel Söylem Analizi'nin yöntemsel gücünü desteklemiş hem de Marx'ın kuramını modern sosyolojik tartışmalarla buluşturmayı mümkün kılmıştır.

Son olarak çalışmanın literatüre sağladığı özgün katkı birkaç düzlemde değerlendirilebilir. Öncelikle, Marx'ın yabancılaşma kuramı yalnızca erken dönem felsefi yazılarla sınırlı tutulmadan, tarihsel materyalist kuramın yapısal bileşenleriyle ilişkilendirilerek yeniden yorumlanmıştır. İkinci olarak, özne ve anlam kavramları klasik politik ekonomi okumalarının dışında, söylem analiziyle ilişkilendirilmiş; böylece bu kavramların ideolojik ve toplumsal boyutları güncel kuramsal tartışmalara entegre edilmiştir. Üçüncü olarak ise, çalışmanın yöntemi olan Eleştirel Söylem Analizi; Marx'ın metinlerinde, içeriksel düzeyin yanı sıra söylemsel düzeyde işleyen anlam yapılarının çözümlenmesini mümkün kılmıştır. Bu yönüyle çalışma, Marx'ın düşüncesini hem kavramsal hem de metodolojik olarak modern eleştirel sosyal bilim tartışmalarıyla ilişkilendirme çabası taşımaktadır.

Bu bağlamda çalışma, Marx'ın düşüncesini modern eleştirel sosyal bilim tartışmalarıyla ilişkilendirme yönündeki çabasını dört kuramsal ekseninde somutlaştırmaktadır. İlk olarak, Althusser'in ideoloji kuramı üzerinden, yabancılaşmanın yalnızca bireysel bir deneyim değil, ideolojik aygıtlar aracılığıyla yeniden üretilen yapısal bir konumlanma biçimi olduğu gösterilmiştir. İkinci olarak, Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı, anlam üretimi ile toplumsal rasyonalite arasındaki kopuşu açıklamak için bir kavramsal köprü işlevi görmüş; böylece kapitalist üretim ilişkilerinde yabancılaşmanın iletişimsel boyutu tartışılmıştır. Üçüncü olarak, Gramsci'nin hegemonya kuramı aracılığıyla, kolektif öznenin yalnızca ekonomik mücadelelerle değil, kültürel ve söylemsel alanlarda da yeniden kurulduğu ortaya konmuştur. Son olarak, Lukács'ın nesneleşme kavramı, yabancılaşmanın ekonomik bir çözümme, bilinç düzeyinde bir bütünlük kaybı olarak da okunabileceğini göstermektedir. Bu dört kuramsal yaklaşım, Marx'ın yabancılaşma kuramını modern toplumsal analizlerle kesiştiren kavramsal zeminleri görünür kılmakta ve çalışmanın literatüre özgün katkısını hem tarihsel hem de metodolojik düzlemde güçlendirmektedir.

Beyan ve Açıklamalar

1. Bu çalışmanın yazarı, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu kabul etmektedir.
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Anderson, K. (2020). Karl Marx. P. Kivisto (Ed.), *The cambridge handbook of social theory* içinde (ss. 45-64). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316677445.004>
- Aroch Fugellie, P. (2018). Karl Marx and the geographies of the present. *Open Cultural Studies*, 2(1), 814-821. <https://doi.org/10.1515/culture-2018-0075>
- Bridges, G. S., Gillmore, G. M., Pershing, J. L. ve Bates, K. A. (1998). Teaching quantitative research methods: A quasi- experimental analysis. *Teaching Sociology*, 26(1), 14- 28. <https://doi.org/10.2307/1318676>
- Carver, T. (2001). Marx, Karl (1818–83). N. J. Smelser ve P. B. Baltes (Ed.). *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* içinde (ss. 9280-9286). Oxford: Pergamon Press. <https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/00300-4>
- Carver, T. (2015). Marx, Karl (1818–83). J. D. Wright (Ed.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (second edition) içinde (ss. 642-648). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.61088-7>
- Chadwick, O. (1990). Karl Marx. *The secularization of the european mind in the nineteenth century* içinde (ss. 48-87). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139168311.003>
- Dobb, M. (1973). Karl Marx. *Theories of value and distribution since Adam Smith: Ideology and economic theory* içinde (ss. 137- 165). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511559457.006>
- Fensham, P. J. (Ed.). (1986). *Alienation from schooling*. Routledge & Kegan Paul. <https://doi.org/10.4324/9781315098562>
- Harris, E. ve La Croix, S. (2021). Understanding the gains to capitalists from colonization: Lessons from Robert E. Lucas, Jr., Karl Marx and Edward Gibbon Wakefield. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 187, 348-359. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2021.04.030>
- Harvey, V. (1985). Ludwig Feuerbach and Karl Marx. N. Smart, J. Clayton, P. Sherry ve S. Katz (Ed.). *Nineteenth-Century religious thought in the west* içinde (ss. 291-328). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511659508.010>
- Heberlein, T. A. ve Baumgartner, R. (1978). Factors affecting response rates to mailed questionnaires: A quantitative analysis of the published literature. *American Sociological Review*, 43(4), 447- 462. <https://doi.org/10.2307/2094771>
- Holland, E. (2009). Karl Marx. G. Jones ve J. Roffe (Ed.), *Deleuze's philosophical lineage* içinde (ss. 147-166). Edinburgh University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/abs/deleuzes-philosophical-lineage/karl-marx/C8D2D5D2A95E09E0A4D4D6F49A9CCB3A#access-block>
- Humphrey, C. (2014). Qualitative research – mixed emotions. *Qualitative Research in Accounting & Management*, 11(1), 51-70. <https://doi.org/10.1108/QRAM-03-2014-0024>
- Jones, P. E. (2018). Karl Marx and the language sciences – critical encounters: Introduction to the special issue. *Language Sciences*, 70, 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2018.08.003>
- Kennedy, H. C. (1977). Karl Marx and the foundations of differential calculus. *Historia Mathematica*, 4(3), 303-318. [https://doi.org/10.1016/0315-0860\(77\)90058-1](https://doi.org/10.1016/0315-0860(77)90058-1)
- Marx, K. (1966). *Felsefenin Sefaleti*. (E. Başar, Çev.). Sol Yayınları.
- Marx, K. (1976). *Ekonomi Politiğinin Eleştirisine Katkı*. (S. Belli Çev.). Sol Yayınları.
- Marx, K. (2011). *Kapital I*. (M. Selik ve N. Satlıgan Çev.). Yordam Kitap.
- Marx, K. (2012). *Kapital II*. (M. Selik Çev.). Yordam Kitap.
- Marx, K. (2013a). *1844 El Yazmaları*. (M. Belge Çev.). Birikim Yayınları.
- Marx, K. (2013b). *Yabancılaşma*. (K. Somer, A. Kardam, S. Belli, A. Gelen, Y. Fincancı ve A. Bilgi Çev.). Sol Yayınları.
- Marx, K. (2015). *Kapital III*. (M. Selik ve E. Özalp Çev.). Yordam Kitap.

- Marx, K. ve Engels, F. (1976). *Seçme Yapıtlar I.* (M. Ardos, S. Belli, A. Kardam ve K. Somer Çev.). Sol Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (1977). *Seçme Yapıtlar II.* (S. Belli, A. Bilgi, G. Özdural, A. Kardam ve K. Somer Çev.). Sol Yayınları.
- Meares, R. (2000). *Intimacy and alienation: Memory, trauma and personal being.* Oxfordshire: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315812243>
- Mercer, J. ve Drew, M. (Ed.). (2021). *Challenging parental alienation: New directions for professionals and parents.* Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003095927>
- Neal, A. G. ve Collas, S. F. (2000). *Intimacy and alienation: Forms of estrangement in female/male relationships.* Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203055410>
- Reimer, B. (1996). Qualitative research and the post-positivist mind. *Bulletin of the council for research in music education* içinde (ss. 123- 126). University of Illinois Press. <http://www.istor.org/stable/40318818>
- Roncaglia, A. (2005). Karl Marx. *The wealth of ideas: A history of economic thought* içinde (ss. 244-277). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511492341.010>
- Roncaglia, A. (2017). Karl Marx. *A brief history of economic thought* içinde (ss. 126-143). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316798416.010>
- Ruben, D. (1999). Karl Marx. A. O'Hear (Ed.). *German philosophy since Kant* içinde (ss. 65-80). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511524110.006>
- Schacht, R. (1970). *Alienation.* Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9781315712703>
- Schmitt, R. (2003). *Alienation and freedom.* Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429502385>
- Stammen, T. (2014). Karl Marx (1818–1883). B. Heidenreich (Ed.). *Politische theoriendes 19. Jahrhunderts* içinde (ss. 447- 486). Akademie Verlag. <https://doi.org/10.1524/9783050080277.447>
- Stearns, P. N. (2008). *From alienation to addiction: Modern American work in global historical perspective.* Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315634586>
- Temin, P. (2002). Karl Marx's theory of history: a defence: by G.A. Cohen. *European Journal of Political Economy*, 18(2), 405-406. [https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(01\)00039-8](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(01)00039-8)
- von Held, P. (Ed.). (2011). *Alienation and theatricality: Diderot after Brecht.* Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315097411>